

УДК 811.161.2'255.4:821.112.1-341

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/28.208799>**Діана ХОРТЮК,***orcid.org/0000-0001-8747-3756**аспірантка, викладачка кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови**Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Миколаїв, Україна) dianadyachenko77@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ КАТЕГОРІЇ КОМІЧНОГО УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Дослідження присвячено виявленню основних способів та засобів вираження категорії комічного в україномовному перекладі п'єси Б. Брехта «Матінка Кураж та її діти». Питання вивчення мовних засобів вираження гумору, іронії, сатири та сарказму саме в драматургії посідає вагоме місце у сучасній лінгвістиці, літературознавстві та перекладознавстві. Предметом особливої уваги є основні перекладацькі стратегії та категорії перекладацьких дій, які спрямовані на вирішення конкретної перекладацької проблеми в рамках конкретної перекладацької задачі. Нами було запропоновано чіткі рекомендації щодо перекладу одиниць гумору, а також зроблено спробу детально описати та проаналізувати найяскравіші приклади перекладу комічних діалогів та монологів вищезазначеної п'єси. Проаналізувавши оригінал та переклад досліджуваного тексту, можемо дійти висновку, що найбільш вживаним прийомом перекладу комічного є граматичні зміни, за допомогою яких перекладач бере до уваги план змісту, який несе в собі комічний ефект, а потім зберігає його в перекладі, змінивши форму. Також варто зазначити, що з точки зору літератури комічне проявляється засобами сміху, а саме гумором, сатирою, іронією та сарказмом, тому нами було детально розглянуто кожну з цих форм. Існують різні методи створення комічного, такі як висміювання фізичного вигляду людини, алогізм, прийоми перетворення фразеологізмів на стійкі вираження, пародія та комічне перебільшення. Крім того, існують різні мовні засоби вираження комічного, такі як гіпербола, каламбур, парадокс, перифраз, пародія та авторські неологізми. Доведено, що гумор слід розглядати не тільки як лінгвістичне, але й як лінгвокультурне та соціокультурне явище. Саме ці його характеристики стають причиною різного сприйняття гумору представниками української та німецької культур.

Ключові слова: категорія комічного, гумор, сатира, іронія, сарказм, переклад, категорія, стратегія.

Diana KHORTIUK,*orcid.org/0000-0001-8747-3756**Postgraduate Student, Teacher of the Department of Theory and practice of Translation from German Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine) dianadyachenko77@gmail.com*

FEATURES OF TRANSLATION OF THE COMIC CATEGORY TO UKRAINIAN LANGUAGE

Many works on linguistics are devoted to the study of national characteristics of humor and irony in communicative cultures that speak different languages. Modern linguistics is characterized by the study of linguistic means of expressing irony in German dramatic works and their translations. This article focuses on the main ways and strategies for reproducing the comic category in translation based on the material of B. Brecht's play "Mother Courage and Her Children". Some linguistic methods are applied in our research: descriptive, component analysis method, comparative method. The subject of particular attention is the main translation strategies and categories of translation actions. Clear recommendations are offered on the translation of units of humor, and an attempt is made to describe and analyze in detail the most striking examples of the translation of comic dialogues and monologues of B. Brecht's play "Mother Courage and Her Children". It is proved that humor should be considered not only as a linguistic, but also as a linguistic and sociocultural phenomenon. It is precisely these properties of him that become the reason for the different perceptions of humor by representatives of Ukrainian and German cultures. As a result, the most used means of translating the category of comic in the text under study is grammatical changes. After analyzing the original and translation of the drama, we can conclude that from the point of view of literature, the comic manifests itself in various forms. The main forms of which are: humor, satire, irony and sarcasm, and these forms of comic are also means of laughter, containing a special relationship to reality, and the difference between the forms is due to the degree of criticism, its emotional connotation and the degree of diversity of phenomena. There are various methods of creating a comic, such as ridicule of the physical appearance of a person, parody, comic exaggeration, illogism, and so on. In addition, there are various linguistic means of expressing comic, such as hyperbole, pun, paradox, periphrases, parody, author's neologisms and

more. After analyzing the originals and their translations, it can be determined that most often the translation of the comic is done using grammar replacements. Using this technique, one of the main translation strategies we have identified is carried out: in these examples, the translator takes into account the content plan, which carries a comic effect, and saves it in the translation by changing the form.

Key words: *comic category, humor, satire, irony, sarcasm, translation, category, strategy.*

Постановка проблеми. Проблема відтворення сенсу під час перекладу, а також його сприйняття носіями іншої мови, які є представниками іншої культури, була й залишається однією з найактуальніших у сучасній лінгвістиці. Нині «парадигма наукового знання спрямовується в бік вивчення мови в конкретних комунікативних і соціокультурних ситуаціях з урахуванням прагматики». Категорія комічного є складним і багатоаспектним явищем, завдяки чому стає предметом розгляду різних наукових дисциплін, а саме лінгвістики й літературознавства, естетики та соціології, психології та антропології. Однак з огляду на різноманіття підходів до дослідження категорії комічного та різноманіття форм її прояву єдиного розуміння того, що є комічним, не існує. Важливим стилістичним компонентом як публічного виступу, так і літературного твору є дотепність, тобто несподіване поєднання думок. Дотепність виконує найрізноманітніші функції в мові, а саме допомагає встановити контакт з аудиторією, відновити втрачену увагу, коли логічні прийоми виявляються безсилими, але головне, завдати удару по ідейному противнику, виставити на суспільне осміяння соціально-суспільні вади. Безсумнівно, для адекватного сприйняття комічного необхідна наявність у мовця/автора й слухача/читача однакового соціального та психологічного досвіду, а також їх приналежності до однієї і тієї ж культури.

Досліджуючи п'єсу Б. Брехта «Матінка Кураж та її діти», ми помічаємо чітко виражену етнокультурну та етнопсихологічну специфіку, в якій відображені ціннісні пріоритети й орієнтації, культурні установки та стереотипи, типові для ментальності Німеччини у воєнний період. П'єса заснована на мовній грі, яка проявляється в несподіваному амплуа. Комічний вид мислення, як і художнє мислення, існує завдяки тому, що людський інтелект функціонує не тільки на основі формалізованих логіко-математичних знакових систем, але й на основі семантично дифузних кодів, найважливішим з яких є природна мова. Комічне продукується, як правило, за допомогою контекстуальної варіативності лексичних значень, неоднозначності деяких синтаксичних конструкцій, полісемії, омонімії, паронімії, ідіоматичності. Як правило, ці особливості відрізняють природну мову від так званих неправильних текстів з точки

зору формальної логіки, проте є правильними з точки зору лінгвістики, що обумовлює ірраціональне та парадоксальне (зокрема, комічне) мислення (Бархударов, 1975).

Аналіз досліджень. Огляд джерел показує, що існує велика кількість робіт, присвячених перекладу безеквівалентної лексики. Серед них слід назвати статті про переклад реалій, термінів, неологізмів/архаїзмів, просторіччя, сленгу тощо. Окремо серед цих складних для перекладу одиниць виділяють комічне. Безсумнівно, під час перекладу жартів, каламбурів, іронії та інших комічних одиниць виникають певні труднощі. Часом той чи інший каламбур буває просто неможливо відтворити рідною мовою. Те ж саме можна сказати про німецькомовні анекдоти, оскільки їх більшість будується на грі слів. Тема комічного довгі роки хвилює дослідників. Це багатодисциплінарне явище, яке розглядають з позиції перекладознавства, психології, філософії, лінгвістики, літератури, соціології. Проблемами комічного займалися багато вчених, зокрема А. М. Науменко, Д. С. Лихачов, Б. О. Дземідок, Ю. Б. Борев, В. Я. Пропп. При цьому загальної теорії і термінології комічного не розроблено навіть сьогодні (Кияк, Огуй, Науменко, 2006).

Мета статті – виявлення основних способів і стратегій відтворення категорії комічного в перекладі на матеріалі п'єси Б. Брехта «Матінка Кураж та її діти». Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань, як визначення основних видів категорії комічного, опис перекладацьких стратегій та проведення зіставного аналізу на матеріалі найяскравіших прикладів перекладу комічних діалогів та монологів оригіналу й перекладу п'єси «Матінка Кураж та її діти».

Виклад основного матеріалу. Нині «перекладацька стратегія» має велике значення, оскільки переклад як діяльність не може здійснюватися без певного плану, навіть якщо сам перекладач його не усвідомлює. Згідно із запропонованим Х. Крінгсом терміном перекладацькі стратегії – це «потенційно усвідомлені плани перекладача, спрямовані на вирішення конкретної перекладацької проблеми в рамках конкретної перекладацької задачі» (Krnings, Hans, 1986). Подібним чином це явище розуміє В. М. Ілюхін: «Стратегія в перекладі – метод виконання перекладацької задачі,

що полягає в адекватному відтворенні з іноземних мов на мову перекладу комунікативних інтенцій відправника з урахуванням культурологічних і особистісних особливостей оратора» (Ілюхін, 2001). При цьому для А. Д. Швейцера стратегія – це в деякому роді програма перекладацьких дій. На його думку, головну роль під час вибору стратегії відіграють такі чинники, як жанр перекладного тексту, мета перекладу й загальноприйнята соціальна норма перекладу, характерна для певної епохи (Швейцер, 1988). Отже, вдалий переклад є неможливим без чітко визначених перекладацьких дій. Перекладацькі дії – це сукупність можливих дій зі здійснення перекладу, а перекладацька стратегія – це усвідомлено вибраний перекладачем алгоритм цих дій під час перекладу одного конкретного тексту (або групи текстів) (Алексєєва, 2004).

Розглянемо деякі стратегії перекладу гумору. Відомий теоретик в галузі перекладу комічного Дірк Делабастіта виділяє п'ять таких категорій перекладацьких дій:

- заміна – комічний компонент мови оригіналу замінюється відповідним компонентом на мові перекладу, який має той чи інший ступінь еквівалентності;

- повторення – комічний компонент оригіналу не замінюється аналогічним, а прямо переноситься на мову перекладу; при цьому передаються ті чи інші формальні особливості комічного компонента;

- опущення – комічний елемент не відтворюється в перекладі навіть з низькою еквівалентністю;

- додавання – лінгвістичні, культурні та інші компоненти жартів, які не мають відповідності в мові перекладу, відтворюються шляхом додавання необхідної інформації;

- компенсація – комічний ефект перекладається в іншому місці тексту (Delabastita, 2005).

Отже, для того, щоби відтворити гумор у перекладі, перекладач може керуватися такими рекомендаціями:

- 1) знайти еквівалент комічної одиниці в мові перекладу, однак якщо еквіваленту не існує, то можна підібрати такий жарт, який буде мати схожий вплив на реципієнта, маючи деяку ступінь еквівалентності;

- 2) за неможливості знайти адекватну заміну перекладач може або перекласти головну думку чи сутність жарту іншими способами (описовим перекладом, конкретизацією), або зберегти частину експресивного впливу за допомогою використання ідіоматичного вираження; якщо жодним

із зазначених способів не вдається відтворити комічне, слід компенсувати опущення будь-яким жартом в іншому місці.

Володіючи необхідними стратегіями з перекладу комічної категорії, можемо перейти до розгляду основних видів комічного. У філологічній літературі зазвичай виділяються дві основні форми комічного, а саме сатира й гумор, але, базуючись на дослідженнях Ю. Б. Борєва і Л. І. Тимофєєва, до них також можемо віднести іронію й сарказм. Л. І. Тимофєєв у своїй книзі «Основи теорії літератури» зазначає, що іронія й сарказм є проміжними, перехідними формами від гумору до сатири. Іноді виділяються такі види комічного, як гумор, сатира, гротеск, іронія, карикатура та пародія. Подібний розподіл видів комічного відбувається через змішання форм і прийомів комічного. Однак гротеск, карикатура і пародія входять до ознак гіперболи і в сукупності становлять прийом деформації явищ або характерів, тому їх не можна вважати формами комічного. Вони однаковою мірою служать і сатири, і гумору.

Отже, розглянемо основні форми комічного. Поняття «гумор» і «сатира» часто розглядаються в протиставленні один одному. Гумор можна визначити як вид комічного, який характеризується комедійним ставленням до дійсності, являє собою добродушну і «м'яку» критику, при цьому закликає не до знищення певного явища, а до його вдосконалення.

Ю. Б. Борєв зазначає, що «об'єкт гумору, хоча і заслуговує на критику, все ж зберігає свою привабливість, а також допомагає розкриватися всьому суспільно цінному. Гумор – сміх доброзичливий, незлобивий, хоча і не беззубий». Поняття «сатира», як і поняття «гумор», має два значення. За дослідженням Ю. Б. Борєва в одному випадку поняття «сатира» означає певний рід художніх творів, у другому – особливий вид сміху, його відтінок, особливий тип емоційного, гостро-критичного ставлення (сатиричне висміювання, викриття тощо). У своїй роботі він використовує обидва значення залежно від контексту. Далі він пише: «Сатира – крайня і найвища форма критики, заперечення. Сатира загострює, а часом і перебільшує і навіть деформує висміяне явище. Але головне в сатирі – комедійна критика, тобто така, яка підводить читача до заперечення явища через протиставлення його ідеалам, критика, яка стверджує ідеали» (Борєв, 1980).

Зрозумілу і вичерпну характеристику іронії як форми комічного наводить Л. І. Тимофєєв. «Гумор – це жарт. Іронія – це вже насмішка, заснована на почутті зверхності над тим, до кого

він звертається, в ній певною мірою прихований образливий відтінок. На відміну від гумору, який говорить про явище, показуючи уявність того, на що він претендує, іронія, навпаки, приписує явищу то, чого йому бракує, як би піднімає його, але лише для того, щоб гостріше підкреслити відсутність приписаних явищу властивостей». Таким чином, в іронії недолік явища сприймається гостріше, це пов'язано з більш істотними його властивостями і дає підставу для презирливого ставлення до нього.

Сарказм визначається дослідниками як вищий ступінь іронії. Вже згаданий нами Л. І. Тимофєєв розкриває сутність сарказму так: «Сарказм – це зла іронія. Сарказм – зла й уїдлива насмішка, вищий ступінь іронії, троп і засіб комічності, в основі якого лежить гострий дошкульний глум, сповнений зневаги. Сарказм заснований не лише на посиленому контрасті між тим, що розуміється і тим, що висловлюється, але і на безпосередньому навмисному оголенні того, що розуміється. На відміну від іронії сарказм нічим не прикритий. Це аморальні речі, різко негативні» (Тимофєєв, 1968: 485).

Отже, ми розглянули два основних види комічного, а саме гумор і сатиру, а також дві їх перехідні форми, такі як іронія і сарказм. На підставі вивчених теорій можна зробити висновок, що наведені види комічного мають загальну основу, а саме являють собою засоби сміху, що містять особливе, комедійне ставлення до дійсності. Різниця ж між цими формами обумовлена ступенем критики, її емоційним відтінком і ступенем різноманітності явищ.

Розглянемо приклади відтворення комічного в перекладі на основі німецькомовних діалогів та монологів п'єси Б. Брехта «Матінка Кураж та її діти».

В наведеному прикладі ми бачимо розмову Фельдфебеля та Матінки Кураж, в якій Фельдфебель висміює та якоюсь мірою принижує поведінку головної героїні.

“So, den Butzen soll dein Krieg fressen, und die Birne soll er ausspucken! Deine Brut soll dir fett werden vom Krieg, und ihm gezinst wird nicht. Er kann schuen, wie er zu seine Sach kommt, wie? Heißt dich Courage, he? Und fürchtest den Krieg, deinen Brot-geber?” (Brecht, 2002: 23).

«Ага, нехай, значить, війна самий качанчик виїсть, а грушку тобі зоставить! Ти хочеш вигодувати на війні свій виводок, а данину війні хай платять інші. Нехай, мовляв, війна сама піклується про себе? Називаєшся Кураж, а боїшся війни, своєї годувальниці» (Брехт, 2017: 24).

Комічний ефект в цій ситуації базується на зухвалому глузуванні Фельдфебеля над Матінкою

Кураж. Весь комізм цієї ситуації полягає в тому, що головна героїня все життя заробляє спекулянством, супроводжуючи війну. Де війна, там і Матінка Кураж. Завдяки війні вона має роботу й не соромиться заробляти на ній, а також вважає, що війна – то не є таке щось страшне. Однак коли справа дійшла до того, що її сина покликали до лав армії (в ті часи кожен мав віддати обов'язок державі), то Кураж всіма правдами й неправдами захищала своїх дітей від військових командирів. У перекладі використаний прийом компенсації, при цьому дещо змінений семантичний компонент значення останньої репліки. Однак комічний ефект вдалося зберегти. Варто зазначити, що в наведеному прикладі також присутній крилатий вираз, який автор переклав відповідним еквівалентом українською мовою, зберігши його семантичне значення.

В цьому прикладі ми знову ж таки бачимо діалог між Кураж та Фельдфебелем.

– “Du hast mich beschissen”.

– “Das hast du dich selber an dem Tag, wo du Soldat geworden bist. Und jetzt fahren wir weiter, es ist nicht alle Tag Krieg, ich muß mich tummeln” (Brecht, 2002: 45).

– «Ти мене пошила в дурні».

– «Ти сам пошив себе в дурні того дня, коли пішов у солдати. А тепер, діти, їдьмо далі, війна буває не щодня, мені треба квапитись» (Брехт, 2017: 45).

Комічний ефект в наведеному прикладі обігрується одразу декількома фразами, заснованими на роз'ясненні простоти, але водночас абсурдності ситуації, тому що головна героїня не втрачає жодної хвилини, аби заробити на людському горі, навпаки, вона висміює ситуацію за допомогою сарказму. У перекладі використані граматичні заміни, а також підібрані лексичні одиниці з особливим стилістичним забарвленням, що передає розмовний стиль мовлення персонажів. При цьому комічний ефект збережений.

Наступний приклад – це звернення Матінки Кураж до її доньки.

– “Sei froh, daß du stumm bist, da widersprichst du dir nie oder willst dir nie die Zunge abbeißen, weil du die Wahrheit gesagt hast, das ist ein Gottesgeschenk, Stummsein” (Brecht, 2002: 31).

– «Добре, що ти німа, ти ніколи не суперечиш сама собі і тобі ніколи не хочеться відкусити свого язика за те, що він сказав правду. Німота – це дар божий» (Брехт, 2017: 31).

Представлений монолог являє собою приклад використання сатири як прийому створення комічного ефекту (героїня робить комплімент дівчині,

висловлюючи його як їдку насмішку над жахливою вадою рідної доньки). На мовному рівні ситуації виражаються одиниці в прямому значенні, що дає змогу перекласти уривок українською мовою, використовуючи лише незначні граматичні заміни. Комічний ефект при цьому збережений.

Комізм наведеного прикладу полягає в тому, що донька головної героїні також заробляє на війні, хоча варто зазначити, що не з власної волі. Проте вона цим займається, то як може йтися про порядність дівчини? Виникнення комічного ефекту в цьому контексті повністю засноване на комічності самої ситуації, а саме на прийомі несподіваних очікувань героя реальній відповіді співрозмовниці. Українською мовою перекладено з використанням граматичних замінів.

Висновки. Отже, проаналізувавши певну низку літератури, а також оригінал та переклад драми, можемо дійти висновку, що з точки зору літератури комічне проявляється в різних видах та формах. Основними формами є гумор, сатира, іронія та сарказм, причому ці форми комічного є також засобами сміху, що містять особливе ставлення до дійсності, а відмінність між формами обумовлена ступенем критики, її емоційним відтінком і ступенем різноманітності явищ.

Існують різні прийоми створення комічного, зокрема осміювання фізичного вигляду людини, пародіювання, комічне перебільшення, алогізм. Крім того, існують різноманітні мовні засоби вираження комічного, зокрема гіпербола, каламбур, парадокс, перифраз, пародія, авторські неологізми.

Проаналізувавши оригінали та їх переклади, можемо визначити, що найбільш часто переклад комічного проводиться за допомогою прийому граматичних замінів. За допомогою цього прийому здійснюється одна з основних виявлених нами стратегій перекладу: в наведених прикладах перекладач бере до уваги план змісту, який має комічний ефект, і зберігає його в перекладі, змінивши форму.

Переклад п'єси українською мовою є не просто відтворенням семантики висловлювань, а цілою системою операцій з адаптації оригіналу для україномовного глядача й носія українською культури. Виходячи з цього, переклад можемо вважати свого роду творчим процесом, під час якого необхідно перш за все вибрати правильну стратегію, а потім відповідний прийом, щоби зберегти комічний ефект оригіналу й схожу реакцію у глядача перекладеної п'єси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева И. С. Введение в переводоведение : учебное пособие для студентов филологических и лингвистических факультетов высших учебных заведений. Москва : Академия, 2004. 352 с.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Москва : Международные отношения, 1975. 240 с.
3. Боров Ю. Б. Комическое. Москва : Искусство, 1970. 233 с.
4. Большакова Д. В. Комическое в лингвистике: основные подходы и проблематика исследования. *Вестник МГЛУ*. 2010. № 10 (1). С. 101–111.
5. Брехт Б. Матінка Кураж та її діти. Київ : Мультимедійне видавництво Стрельбицького, 2017. 65 с.
6. Глюхін В. М. Стратегии в синхронном переводе : дисс. ... канд. филол. наук ; Московский государственный лингвистический университет. Москва, 2001. 223 с.
7. Кияк Т. Р., Огуй О. Д., Науменко А. М. Теорія і практика перекладу. Вінниця : Нова Книга, 2006. 592 с.
8. Тимофеев Л. И. Основы теории литературы. Москва : Просвещение, 1976. 448 с.
9. Швейцер А. Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. Москва : Наука, 1988. 215 с.
10. Brecht B. Mutter Courage und ihre Kinder. Hollfeld : Verlag C. Bange, 2002. 76 s.
11. Delabastita D., Grutman R. Introduction to fictional representations of multilingualism and translation. *Linguistica Antverpiensia. Verlag Lans*. 2005. № 4. P. 11–34.
12. Krings Hans P. Wege ins Labyrinth – Fragestellungen und Methoden der Übersetzungsprozessforschung im Überblick. *Translators' Journal*. 2005. № 50 (2). S. 342–358.

REFERENCES

1. Alekseeva I. S. Vvedenie v perevodovedenie: Ucheb. posobie dlya stud. filol. i lingv. fak. vyissh. ucheb. zavedeniy [Introduction to translation: A manual for students of philologists and linguistic faculties of higher educational institutions]. Moscow : Publishing House Academy. 2004. 352 p. [in Russian].
2. Barhudarov L. S. Yazyk i perevod [Language and translation]. Moscow : Publishing House International Relations. 1975. 240 p. [in Russian].
3. Borev Yu. B. Komicheskoe [Comic]. Moscow : Publishing house Art. 1970. 223 p. [in Russian].
4. Bolshakova D. V. Komicheskoe v lingvistike: osnovnyie podhodyi i problematika issledovaniya [Comic in linguistics: basic approaches and research problems]. Publishing house Vestnik MGLU. No. 10 (1). S. 101–111 [in Russian].
5. Breht B. Matinka Kurazh ta yiyi diti [Mother Courage and her children]. Publisher : Strelbytsky Multimedia Publishing House. 2017. 65 p. [in Ukrainian].
6. IlyuhIn V. M. Strategii v sinhronnom perevode. (Dis. kand. filol. nauk) [Strategies in simultaneous translation. (Dis. Candidate of Philological Sciences)]. Moscow : Publishing house Moscow State Linguistic University. 2001. 223 p. [in Russian].

7. Kiyak T. R., Oguy O. D., Naumenko A. M. Teoriya i praktika perekladu [Theory and practice of translation]. Vinnytsia : New Book Publishing House. 2006. 592 p. [in Ukrainian].
8. Timofeev L. I. Osnovy teorii literatury [Fundamentals of the theory of literature]. Moscow : Publishing House Enlightenment. 1976. 448 p. [in Russian].
9. Shveytser A. D. Teoriya perevoda: Status, problemy, aspekty [Translation Theory: Status, Problems, Aspects]. Moscow : Publishing House Science. 1988. 215 p. [in Russian].
10. Brecht V. Mutter Courage und ihre Kinder [Mother Courage and her children]. Hollfeld : C. Bange publishing house. 2002. 76 S. [in German].
11. Delabastita D., Grutman R. Introduction to fictional representations of multilingualism and translation. *Linguistica Antverpiensia*. Berlin: Verlag Lans. 2005. No 4. Pp. 11–34 [in English].
12. Krings Hans P. Wege ins Labyrinth – Fragestellungen und Methoden der Übersetzungsprozessforschung im Überblick. *Meta: Translators' Journal*. 2005. No 50 (2). S. 342–358 [in German].